אֶלָּא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שנמשלו לשָׂדִים, שאחרים יונקים מתורתם, ומגינים על דורם כמגדלי שמירה, ומכאן שתלמידי חכמים אינם צריכים שמירה.

שואלת הגמרא: וְרֵישׁ לָקִישׁ מדוע לא דרש מפסוק זה. מתרצת הגמרא: סָבַר לָהּ – ריש לקיש סובר שדורשים פסוק זה כִּדְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, דְּאָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, שגודרים עצמם כחומה שלא להתערב בין האומות, וְ'שָׂדַי כַּמִּגְדָּלוֹת' אֵלּוּ בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, המניקים את ישראל בדברי תורה.

הגמרא מביאה שהתלמידי חכמים פטורים אף ממיסי המלך: רַב נַחְמָן בַּר רַב חִסְדָּא, רָמָא כַּרְנָא אַרַבָּנָן – הטיל תשלום מס, שהיה מוטל עליו מאת המלכות לגבות מן היהודים, גם על התלמידי חכמים. אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, עִבְרִית בכך אַדְאוֹרַיְיתָא וְאַדְנְבִיאֵי וְאַדְכְתוּבֵי – על מה שנאמר בתורה בנביאים ובכתובים. מבארת הגמרא: הינך עובר אַדְאוֹרַיְיתָא – על הכתוב בתורה, שאין לגבות מס מתלמידי חכמים, דִּכְתִיב (דברים לג ג) 'אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל קְדוֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ'. ומפרשת הגמרא פסוק זה, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲפִילּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה מְחַבֵּב עַמִּים – שאתה מאיר להם פנים להשליטם על בניך, אף על פי כן כָּל קְדוֹשָׁיו – תלמידי חכמים שבישראל, יִהְיוּ בְיָדֶךָ לשומרם, ומכאן שתלמידי חכמים פטורים ממס שמטילים הגוים.

ומוסיפה הגמרא לבאר את המשך הפסוק: 'וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ', תֵּנֵי רַב יוֹסֵף, אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמְּכַתְּתִים רַגְלֵיהֶם מֵעִיר לְעִיר וּמִמְּדִינָה לְמְדִינָה לִלְמוֹד תּוֹרָה, וכמו שמסיים הפסוק 'יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ', שמכתתים רגליהם כדי לִישָּׂא וְלִיתֵּן בְּדִבּוּרוֹתָיו שֶׁל מָקוֹם – בתורה.

וכן אתה עובר אַדְנְבִיאֵי, דִּכְתִיב (הושע ח י) 'גַּם כִּי יִתְּנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וְיָחֵלּוּ מְעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ וְשָׂרִים'. ומפרשת הגמרא פסוק זה, אָמַר עוּלָא, תיבת 'יתנו' שבְּפָסוּק זֶה בִּלְשׁוֹן אֲרָמִית נֶאֱמַר, והיא מלשון 'שינון ולימוד'. וכך מתפרש הפסוק, אִי תָּנוּ כּוּלְהוּ – אם כל ישראל ילמדו תורה, הרי עַתָּה אֲקַבְּצֵם – בקרוב יגאלו. וְאִם רק מְעָט מֵהֶם יעסקו בתורה, אותם המעט יָחֵלּוּ – יהיו בטלים מִלשאת בעול מַשָּׂא – המס של מֶלֶךְ וְשָׂרִים. כלומר, שלא יהיו חייבים לשלם מיסים.

וכן אתה עובר אַדְכְתוּבֵי, דִּכְתִיב שציוה המלך דָּרְיָוֶשׁ על הגיזבר הממונה לגביית מיסים מבני ארץ ישראל (עזרא ז כד), כל הכהנים והלויים ושאר עובדי בית המקדש 'מִנְדָּה בְלוֹ וְהֶלֶךְ [–מיני מיסים] לָא שַׁלִּיט לְמִרְמָא עֲלֵיהֶם' – אין שליטה ורשות להטיל עליהם. רב יהודה מבאר את מיני המיסים המוזכרים בפסוק, וְאָמַר רַב יְהוּדָה, 'מִנְדָּה', זוּ מָנָת הַמֶּלֶךְ – מיסים קבועים שמטיל המלך על בני המדינה. 'בְלוֹ', זוּ בֶּסֶף גּוּלְגֹּלְתָּא, כלומר, שצריך כל אחד ליתן דמי גולגולתו, 'וְהֶלֶךְ', זוּ אַרְנוֹנָא – מס שנותן כל אחד עשירית מהתבואות שצמחו ומהבהמות שנולדו בכל שנה ושנה. ואם כן כשם שעובדי בית המקדש העוסקים במלאכת שמים פטורים מן המיסים, כך תלמידי חכמים ההוגים בתורה שאף היא מלאכת שמים, פטורים מן המיסים.

הלכה נוספת בענין הוצאות של בני העיר: רַב פָּפָּא, רָמָא בַּר רִיָּא חַדְתָּא – הטיל הוצאות כריית באר חדשה של מי שתיה, אַיְתֵי – גם על יתומים קטנים שבעיר. אָמַר לֵיהּ רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי לְרַב פָּפָּא, איך אתה גובה מיתומים, וְדִילְמָא לֹא מִידְּוֵיל – והרי שמא לא ימצאו שם מים ונמצא שלא תהיה כל תועלת ליתומים מגביה זו, ויתומים אינם בני מחילה. אָמַר לֵיהּ רב פפא, מִישְׁקַל שְׁקִילְנָא מִנַּיְיהוּ – ליטול, אכן אני נוטל מן היתומים, וְאִי מִידְּוֵיל, מִידְּוֵיל, ונמצא שלקחתי מהם כדין. וְאִי לֹא ימצאו מים, מַהֲדְרְנָא לָהֶן נַיְיהֲלֵיהוּ – אני משיב להם את כספם.

רב יהודה מונה כללים נוספים בענין הוצאות בני העיר: אָמַר רַב יְהוּדָה, הַכֹּל חייבים להשתתף בהוצאות שמוציאים לְאַגְלֵי גַּפָּא – להעמיד דלתות בחומת העיר, וְאֲפִילּוּ מַיְיתֵי, שאף להם יש צורך בכך. אֲבָל רַבָּנָן לֹא צְרִיכֵי נְטִירוּתָא – אינם צריכים שמירה, ואין גובים מהם לצורך זה.

ועוד אמר רב יהודה: הַכֹּל חייבים להשתתף בהוצאות שמוציאים לְכַרְיָא פַּתְיָא – לכריית בורות לשתות מהם מים, וַאֲפִילּוּ מֵרַבָּנָן, שאף הם צריכים למים. וְלֹא אֲמָרָן – אמנם לא נאמר דין זה, אֶלָּא באופן דְּלֹא נָפְקֵי בְּאַכְלוּזָא – שבני העיר אינם יוצאים בעצמם לכריית הבור, אלא שוכרים אחרים שיחפרו עבורם, אֲבָל אם בני העיר נָפְקֵי בְּאַכְלוּזָא, אין תלמידי חכמים חייבים לצאת עמהם, שכן רַבָּנָן לָאו בְּנֵי מִיפַּק בְּאַכְלוּזָא נִינְהוּ – אין דרך תלמידי חכמים לצאת בעצמם לחפירת בורות, שגנאי הוא להם.

מספרת הגמרא: רַבִּי פָּתַח אוֹצָרוֹת תבואה בְּשִׁנֵּי בַצּוֹרֶת, לחלק עבור הנצרכים, וְאָמַר, יְכָנְסוּ רק בַּעֲלֵי מִקְרָא, בַּעֲלֵי מִשְׁנָה, בַּעֲלֵי גְּמָרָא, בַּעֲלֵי הֲלָכָה, בַּעֲלֵי הַגָּדָה, כלומר כל שיש בידו אחד מדברים אלו, אֲבָל עַמֵּי הָאָרֶץ אַל יִכָּנְסוּ. דָּחַק רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן עַמְרָם וְנִכְנַס, ורבי לא הכירו. אָמַר לוֹ רבי יונתן לרבי, רַבִּי, פַּרְנְסֵנִי. אָמַר לוֹ רבי לרבי יונתן, בְּנִי, האם קָרִיתָ בתורה, אָמַר לוֹ, לָאו. הוסיף רבי ושאלו, האם שָׁנִיתָ במשנה, אָמַר לוֹ, לָאו. אמר לו רבי, אִם כֵּן, שלא קרית ולא שנית, בַּמֶּה [–באיזו זכות] אֲפַרְנְסֶךָ. [אָמַר לוֹ רבי יונתן לרבי] פַּרְנְסֵנִי כְּכֶלֶב וְכָעוֹרֵב – כשם שהקדוש ברוך הוא מרחם על הכלב והעורב ומפרנסם. קיבל רבי את דבריו, וּפַרְנְסֵיהּ. בָּתַר דְּנָפַק – לאחר שיצא רבי יונתן, יָתֵיב רַבִּי וְקָא מְצַטַּעַר – ישב רבי והצטער, וְאָמַר 'אוֹי לִי שֶׁנָּתַתִּי פָּנַי לָעָם הָאָרֶץ'.

אָמַר לְפָנָיו [–לפני רבי] רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר רַבִּי, שֶׁמָּא יוֹנָתָן בֶּן עַמְרָם תַּלְמִידְךָ הוּא, שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לֵיהָנוֹת מִכְּבוֹד תּוֹרָה מֵימָיו, ולכך העמיד את עצמו כעם הארץ. בָּדְקוּ, וְאִשְׁכַּחַהּ – ומצאו שאכן היה זה יונתן בן עמרם. אָמַר רַבִּי, אם כן, יְכָנְסוּ הַכֹּל, ואף עמי ארצות, שמא יודמנו עוד תלמידי חכמים שאינם רוצים ליהנות מכבוד התורה.

הגמרא מבארת את טעמו של רבי שנהג שלא לתת מפיתו לעם הארץ: רַבִּי לְטַעֲמֵיהּ, דְּאָמַר רַבִּי, אֵין פּוּרְעָנוּת בָּא לָעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל עַמֵּי הָאָרֶץ, ומשום כן אין זה מן הסברא לפרנסם, וּכְהָהוּא דְּמֵי בְּלֵילְיָא דְּשָׁדוּ אַשְׁבָּרְיָא – וכפי שלמדים אנו מן המעשה שהיה אצל רבי, שהטיל המלך על בני העיר טבריה להשיג עבורו מעות לקניית כתר מלכות, אָתוּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי – באו עמי הארצות שבטבריה לפני רבי, וְאָמְרוּ לֵיהּ, לֵיתְבוּ רַבָּנָן בַּהֲדָן – רוצים אנו שאף תלמידי חכמים שבעיר ישתתפו עמנו בהוצאות דמי הכתר, אָמַר לְהוּ רבי, לֹא ישתתפו עמכם התלמידי חכמים. אָמְרוּ לֵיהּ [לו] רבי לבני העיר לרבי, אם כך, עֲרוֹקִינַן – נברח מהעיר. [אָמַר לְהוּ] רבי לבני העיר, עֲרוֹקוּ – יכולים אתם לברוח. עָרְקוּ פַּלְגֵיהוֹן – ברחו חצי מעמי הארצות שבעיר, ולאחר שברחו דַּלְיוּהָּ פַּלְגָא – מחל המלך חצי מדמי הכתר. אָתוּ הַנָּהוּ פַּלְגָא קַמֵּי דְּרַבִּי – באו אותם ה'חצי' הנותר מעמי הארצות, שלא ברחו מהעיר, וְאָמְרוּ לֵיהּ לרבי, לֵיתְבוּ רַבָּנָן בַּהֲדָן. אָמַר לְהוּ רבי, לֹא. אמרו לו, אם כך, עֲרוֹקִינַן – אף אנו נברח מהעיר. אמר להם רבי, עֲרוֹקוּ. עָרְקוּ כּוּלְהוּ – ברחו כל עמי הארצות מהעיר, וּפָשׁ – נשאר רק הַהוּא כּוֹבְסָם שהיה עם הארץ, ועמו כל התלמידי חכמים שבעיר. שַׁדְיוּהָּ אַכּוֹבְסָם – הטילו גזברי המלך את הוצאות הכתר על הכובס לבדו. עָרַק גם הכּוֹבְסָם, פָּקַע בְּלֵילְיָא – ומחל המלך על כל דמי הכתר. אָמַר רַבִּי, רְאִיתֶם שֶׁאֵין פּוּרְעָנוּת בָּא לָעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל עַמֵּי הָאָרֶץ, שהרי כפי מה שברחו עמי הארצות מן העיר, כך התבטלה הגזירה.

שנינו במשנה: וְכַמָּה יְהֵא בָּעִיר וְיהֵא כְּאַנְשֵׁי הָעִיר וְכוּ', שנים עשר חודש: הגמרא מקשה שבברייתא דלהלן מבואר שלאחר שלושים יום ששוהה אדם בעיר, נחשב כבר כאנשי העיר: וְרַמִּינְהִי, ששנינו בברייתא, בדין עיר הנדחת [–עיר שלימה שעבדה עבודה זרה], שהדין הוא שכל אנשי העיר נהרגים בסייף, ויש לשרוף ולאבד את ממונם, מה שאין כן יחיד שעבד עבודה זרה, דינו בסקילה. הַחַמָּרִין וְהַגַּמָּלִין – שיירה של חַמָּרִים וּגְמַלִּים הָעוֹבֶרֶת מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וְלָנָה בְּתוֹכָהּ [–בתוך עיר הנדחת], וְהוּזְּהָה עֲמָהֶן – ועבדו עם אנשי העיר עבודה זרה, הֵן [–החַמָּרים והגַּמָּלים] בְּסְקִילָה, וּמָמוֹנָן פָּלֵט – וממונם ניצל. שכיון שאינם מבני העיר, אין דינם אלא כיחידים

המשך בעמוד נט

העובדים עבודה זרה. וְאִילּוּ **אִם נִשְׁתַּהוּ שָׁם שְׁלֹשִׁים יוֹם**, הרי הם נחשבים כאנשי העיר, ולכן הֵן נהרגים **בְּסַיִף, וּמָמוֹנָן אָבֵד** – יש לשרוף את ממונם כדין אנשי עיר הנידחת. הרי לנו שדי בשלושים יום, ושלא כמבואר במשנתינו שרק לאחר שנים עשר חודש נחשב כאנשי העיר.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רָבָא, לֹא קַשְׁיָא, הָא** – מה ששנינו במשנתינו שצריך שנים עשר חודש, היינו **לְ'בְנֵי מָתָא'** – להיחשב מ'בני העיר', שעל בני העיר בלבד מוטל הוצאות העיר. **וְהָא** – ומה ששנינו לגבי עיר הנדחת, שדי בשלושים יום, היינו **לְ'יְתוֹבֵי מָתָא'** – להיחשב כ'יושבי העיר', כמו שנאמר (דברים יג טז) לגבי דין עיר הנדחת 'הַכֵּה תַכֶּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא', שלכך די שישב שם שלושים יום.

הגמרא מוכיחה שיש חילוק בין הזמן הנצרך על מנת להיחשב מ'בני העיר' לבין להיחשב מ'יושבי העיר': **וּכְדַתַנְיָא** בברייתא, **הַמּוֹדֵר הֲנָאָה מֵאַנְשֵׁי הָעִיר**, כגון שאמר 'קונם עלי דבר פלוני, אם אהנה מאנשי העיר', **כָּל אדם שֶׁנִּשְׁתַּהָא שָׁם** בעיר **שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ** הרי הוא בכלל נדרו **וְאָסוּר** לנודר **לֵיהָנוֹת מִמֶּנּוּ**, שאם יהנה ממנו יאסר עליו הדבר שאסר בקונם. אבל אם שהה שם אדם **פָּחוֹת מִכָּאן** [–משנים עשר חודש], **מוּתָּר** לנודר להנות ממנו. אבל אם נדר הנאה **מִיּוֹשְׁבֵי הָעִיר, כָּל אדם שֶׁנִּשְׁתַּהָא שָׁם** אפילו **שְׁלֹשִׁים יוֹם** בלבד, הרי הוא בכלל נדרו **וְאָסוּר לֵיהָנוֹת מִמֶּנּוּ**. אבל אם שהה שם אדם **פָּחוֹת מִכָּאן** [–משלושים יום], **מוּתָּר לֵיהָנוֹת מִמֶּנּוּ**. הרי שמפורש בברייתא זו, שכדי להיחשב מ'אנשי העיר' צריך שישהה שם שנים עשר חודש, אך כדי להיחשב מ'יושבי העיר' די שישהה שם שלושים יום.

הגמרא מביאה ברייתא המחלקת בין מיני החיובים המוטלים על בני העיר, כמה זמן לאחר ששהה אדם בעיר, נתחייב בהם, ומקשה על משנתינו שסתמה שרק לאחר שנים עשר חודש הרידהו מתחייב בחיובי בני העיר. מקשה הגמרא: **וְלָכָל מִילֵּי מִי בָּעֵינַן שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ** – האם אכן לגבי כל חיובי העיר, הדין הוא שאינו מתחייב עד שיהיה בעיר שנים עשר חודש, וכסתימת לשון המשנה 'וכמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר, שנים עשר חודש', **וְהָתַנְיָא** בברייתא, **שְׁלֹשִׁים יוֹם, לְתַמְחוּי** – אדם שבא לעיר ושהה בה שלושים יום, גובים ממנו גבאי התמחוי מאכל עבור עניי העיר. **שִׁלְשָׁה חֳדָשִׁים, לְקוּפָּה** – ולאחר שלושה חודשים, גובים ממנו גם מעות צדקה לקופת העיר. **שִׁשָּׁה** חדשים, **לְכִסּוּי** – עבור בגדי העניים. **תִּשְׁעָה** חדשים, **לְקִבּוּרָה** – עבור הוצאות קבורת העניים. **וּשְׁנֵים עָשָׂר** חדשים, **לְפַצֵּי הָעִיר** – עבור הוצאות חיזוק שערי העיר. הרי לנו, שאף קודם שנים עשר חודש נחשב הוא כבני העיר לגבי כמה חיובים, ואילו ממשנתינו משמע שלגבי כל החיובים, אינו נחשב כבן העיר אלא לאחר שנים עשר חודש.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַבִּי אַסִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כִּי תְּנַן נַמִּי מַתְנִיתִין** – אכן גם מה ששנינו במשנתינו, שאינו נחשב כאנשי העיר אלא לאחר **שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, לְפַצֵּי הָעִיר תָּנַן** – אין הכוונה אלא לענין חיוב הוצאות חיזוק שערי העיר בלבד, מה שאין כן בשאר חיובי בני העיר, הרי הוא מחוייב אף קודם לכן, וכמו שנתבאר בברייתא.

הגמרא מביאה את דברי רבי יוחנן, לגבי חובות בני העיר: **וְאָמַר רַבִּי אַסִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הַכֹּל לְפַצֵּי הָעִיר** – כל בני העיר חייבים להשתתף בהוצאות חיזוק שערי העיר, **וְאֲפִילּוּ מִיַּתְמֵי**, כיון שיש להם הנאה מכך. **אֲבָל רַבָּנָן לֹא** צריכים להשתתף בהוצאות אלו, משום **דְּרַבָּנָן לֹא צְרִיכֵי נְטִירוּתָא** – אינם צריכים שמירה, שתורתם משמרתם.

רב פפא אף הוא סובר כרבי יוחנן, ומונה מיני שמירה נוספים הנצרכים עבור שמירת העיר: **אָמַר רַב פָּפָּא, לְשׁוּרָא** – לתיקון החומה, **וּלְפַרְשָׁאָה** – ולשכור פרש הרוכב סביב העיר לשומרה, ולדעת מה הם צרכי העיר, **וּלְטַרְזִינָא** – ולשכור אדם שישב בבית אצל שער העיר, וישמור את כלי הזין של בני העיר, גובים מכל בני העיר, **וַאֲפִילּוּ מִיַּתְמֵי. אֲבָל רַבָּנָן לֹא צְרִיכֵי נְטִירוּתָא.**

ומוסיפה הגמרא: **כְּלָלָא דְּמִילְּתָא** – כלל הדבר, עבור אלו הוצאות גובים אף מן היתומים, **כָּל מִילְּתָא דְּאִית לְהוּ הֲנָאָה מִינַּיהּ** – כל הוצאה שמוציאים בני העיר ויש ליתומים הנאה מהוצאה זו, גובים **אֲפִילּוּ מִיַּתְמֵי.**

רַבָּה רָמָא [–וטיל] **צְדָקָה אַיַּתְמֵי דְּבֵי בַּר מָרְיוֹן**, כלומר, שכפה את היתומים בני 'בר מריון' לתת צדקה. **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי, וְהָתָנֵי** – והרי שנה **רַב שְׁמוּאֵל בַּר יְהוּדָה** בריית**א, אֵין פּוֹסְקִין צְדָקָה עַל הַיְתוֹמִים, וַאֲפִילּוּ לְפִדְיוֹן שְׁבוּיִם** שהיא מצוה גדולה, מכל מקום אין גובים עבורה מהיתומים, לפי שאינם בני מצוה. **אָמַר לֵיהּ** רבה לאבי, אמנם אין גובים צדקה מהיתומים, **אַךְ אֲנָא** – אני, לא גביתי מהם משום חובתם לצדקה, אלא **לְאַחְשׁוּבֵינְהוּ קָא עָבֵידְנָא** – עשיתי כן כדי להחשיבם בעיני הציבור, שיאמרו על היתומים האלו שהם בעלי צדקה, ולצורך זה שפיר מותר לגבות מהם.

מלשון הברייתא 'אין פוסקים צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים', מוכח שפדיון שבויים חשוב יותר משאר צדקה, הגמרא מביאה מעשה בענין זה: **אִיפְּרָא הוּרְמִיז** [–שֵׁם אשה] **אִימֵּיהּ דְּשָׁבוֹר מַלְכָּא** – אמו של המלך 'שבור', **שַׁדְּרָה אַרְנְקָא דְּדִינְרֵי** – שלחה ארנק מלא דינרים **לְקַמֵּיהּ דְּרַב יוֹסֵף, אָמְרָה, לֵיהֱוֵי** – יהיו מעות אלו **לְמִצְוָה רַבָּה** – למצוה גדולה. **יָתִיב רַב יוֹסֵף וְקָא מְעַיֵּין בָּהּ** – ישב רב יוסף ועיין בדבר, **מַאי מִצְוָה רַבָּה** – מה נחשב למצוה גדולה. **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי, וְהָתַנֵּי** [–מתוך ששנה] **רַב שְׁמוּאֵל בַּר יְהוּדָה** בריית**א** [לעיל], **'אֵין פּוֹסְקִין צְדָקָה עַל הַיְתוֹמִים, אֲפִילּוּ לְפִדְיוֹן שְׁבוּיִם', שְׁמַע מִינָּהּ** – יש לך ללמוד

שִׁפְרִיוֹן שְׁבוּיִם מִצְוָה רַבָּה הִיא, ומכל מקום אף עבור מצוה זו אין גובים מן היתומים.

אָמַר לֵיהּ רָבָא לְרַבָּה בַּר מָרִי, מְנָא הָא מִילְּתָא דְּאָמוּר רַבָּנָן מהיכן המקור לדבר זה שאמרו חכמים, דִּפְרִיוֹן שְׁבוּיִם מִצְוָה רַבָּה הִיא.

אָמַר לֵיהּ, דִּכְתִיב בענין נבואת ירמיה הנביא לבני ישראל, שעתידים הם לגלות מארצם (ירמיה טו ב) 'וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ אָנָה נֵצֵא, וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה', אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת, וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב, וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב, וַאֲשֶׁר לַשֶּׁבִי לַשֶּׁבִי'. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מין מוות הַמוזכר מְאוּחָר בְּפָסוּק זֶה, קָשֶׁה יותר מֻחֲבֵירוֹ – מן המוות הקודם לו בפסוק. חֶרֶב קָשֶׁה מִמָּוֶת טבעי המוזכר תחילה בפסוק, אִי בָּעֵית אֵימָא קְרָא [–נלמד מפסוק], וְאִי בָּעֵית אֵימָא סְבָרָא. מבארת הגמרא, אִי בָּעֵית אֵימָא סְבָרָא, הַאי – הנהרג בחרב קָא מְיַנְוֵול – מתלכלך הוא בדמו, וְאילו הַאי המת במוות טבעי, לֹא קָא מְיַנְוֵול. וְאִיבָּעֵית אֵימָא קְרָא, שנאמר (תהלים קטז טו) 'יָקָר בְּעֵינֵי ה' הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו', כלומר, כבוד הוא לחסידים בעיני ה', שימותו במוות טבעי. הרי שמיתה זו עדיפה על שאר המיתות.

רָעָב קָשֶׁה מֵחֶרֶב המוזכר לפניו בפסוק, אִיבָּעֵית אֵימָא סְבָרָא, הַאי – המת ברעב קָא מְצַטַּעַר קודם שמת, וְאילו הַאי – המת בחרב לֹא קָא מְצַטַּעַר, אלא מת מיד. וְאִיבָּעֵית אֵימָא קְרָא, שנאמר (איכה ד ט) 'טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב'.

שֶׁבִי המוזכר אחרון בפסוק [קָשֶׁה מִכּוּלָּם], לפי דִּכְוּלְּהוּ אִיתְּנְהוּ בֵּיהּ – שכל המיתות האחרות כלולות בו, משום שהוא ביד הגויים, ויכולים להמיתו בכל מיתה שירצו. ואם כן שהשבי הוא הקשה מכל המיתות, ממילא מצוה רבה היא לפדותו מן השבי.

הגמרא עוברת לדון בענייני צדקה: תָּנוּ רַבָּנָן, קוּפָּה שֶׁל צְדָקָה, שבני העיר תורמים לה בקביעות, וממעותיה מתפרנסים עניי העיר, נִגְבֵּית בְּשָׁנַיִם, כלומר, על ידי שני גבאי צדקה, וּמְתְחַלֶּקֶת לעניים בְּשָׁלֹשָׁה גבאים. וטעם הדבר שנִגְבֵּית בְּשָׁנַיִם, לפי שֶׁאֵין עוֹשִׂים שְׁרָרוֹת עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם', כלומר, כל דבר הנחשב 'שררה על הציבור', אינו נעשה בפחות משני אנשים. וּמְתְחַלֶּקֶת בְּשָׁלֹשָׁה, מפני שהחלוקה נחשבת דִּינֵי מָמוֹנוֹת, מאחר שהם מכריעים כמה יקבל כל עני לפי צרכיו ולפי ביתו התלויים בו, ואין מכריעים דיני ממונות אלא בבית דין של שלשה.

מה שאין כן תַּמְחוּי – גביית מזון מוכן לעניים, נִגְבֵּית בְּשָׁלֹשָׁה – אף גביית המזון נעשית בשלשה, וּמְתְחַלֶּקֶת בְּשָׁלֹשָׁה. והטעם שבגביית התמחוי אין די בשנים, מפני שֶׁגּוּבְיָה וְחִלּוּקָה שָׁוִים – התמחוי מחולק לעניים מיד עם גבייתו [שאם ישהו אותו ביד הגבאים אפשר שיתקלקלו התבשילים], ולפיכך הוא נגבה בשלשה, כדי שיהיו מזומנים אותם השלשה לחלק מיד את התמחוי, ולא יצטרכו לטרוח לחפש שלישי כדי לחלק.

הברייתא מונה חילוקים נוספים בין תמחוי לקופה: תַּמְחוּי נגבה מבני העיר בְּכָל יוֹם. מה שאין כן קוּפָּה – מעות של צדקה, נגבים מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. שהתמחוי אי אפשר לגבותו פעם אחת בשבוע, לפי שבמשך השבוע יתקלקלו התבשילים. תַּמְחוּי מתחלק אף לַעֲנֵי עוֹלָם שאינם דרים בעיר, אבל קוּפָּה מתחלקת רק לַעֲנֵי הָעִיר.

וְרַשָּׁאִים בְּנֵי הָעִיר לַעֲשׂוֹת קוּפָּה תַּמְחוּי, כלומר, לחלק לעניי העולם ממעות הקופה, אם נתרבו בעיר עניים ממקומות אחרים, ואין די להם מן התמחוי. וְכן רשאים לעשות תַּמְחוּי קוּפָּה ולחלקו לעניי העיר בלבד. וְכן רשאים לְשַׁנּוֹתָהּ [–את הקופה או התמחוי] לְכָל מָה שֶׁיִּרְצוּ מצרכי העיר, ואף לצרכי הרשות, כגון לשלם לשומרי העיר. לפי, שכל הנותן לקופת העיר, על דעת בני העיר הוא נותן, שאם יחליטו בני העיר לשנות את הייעוד שלשמו נגבו המעות, יהיו רשאים לעשות כן.

וְרַשָּׁאִין בְּנֵי הָעִיר לְהַתְנוֹת ביניהם עַל הַמִּדּוֹת, להגדילם או להקטינם. וכגון שהתנו ביניהם, שמדת 'סאה' בעירם תהיה גדולה או קטנה יותר, מ'סאה' הנהוגה בשאר המקומות, וממילא הקונה 'סאה' חטים, יקבל יותר או פחות ממה שמקובל בשאר מקומות, וְעַל הַשָּׁעָרִים, שלא יהיה אדם רשאי למכור ביותר מהמחיר שקבעו, וְעַל שְׂכַר פּוֹעֲלִים שלא ישלם להם אדם יותר ממה שקבעו. ויכולים אף לְהַפְקִיעַ עַל קִיצָתָן – לקנוס את העובר על תקנתם, ולהסיעו ולעקרו מדין התורה. כלומר, שרשאים אף לתקן תקנה שאינה על פי דיני הממונות, ולקנוס את העוברים על קיצבת דבריהם.

הגמרא מבררת כמה פרטים בדברי הברייתא: אָמַר מַר, שנינו בברייתא לעיל, ש'אֵין עוֹשִׂין שְׁרָרוֹת עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם'. מְנָא הָנֵי מִילֵּי – מהיכן למדנו דין זה. אָמַר רַב נַחְמָן, אָמַר קְרָא (שמות כח ה) לגבי הממונים על נדבת המשכן, 'וְהֵם יִקְחוּ אֵת הַזָּהָב וגו' וְאֵת הַתְּכֵלֶת וְאֵת הָאַרְגָּמָן וְאֵת תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֵת הַשֵּׁשׁ', ומתוך שנאמר 'הם', לשון רבים, משמע שהיו שנים ממונים על כך, ומשום שאין עושים שררה על הציבור בפחות משנים.

מוסיפה הגמרא ומדייקת: מלשון הברייתא משמע כי 'שְׁרָרוֹת' הוּא דְּלֹא עֲבְדֵי – דווקא משום שהגבייה נחשבת 'שררה' לפיכך אין גובים בפחות משנים, הָא הֵימוֹנֵי מְהֵימְנִן – ומשמע, שלענין נאמנות שלא ישלח ידו בכספי הצדקה, אף האחד נאמן, ולפיכך רשאים למנות גזבר אחד על קופה של צדקה. והרי זה מְסַיֵּיעַ לֵיהּ לְרַבִּי חֲנִינָא, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא, מַעֲשֶׂה וּמִינָּה רַבִּי שְׁנֵי אַחִין עַל הַקּוּפָּה, ואף ששני אחים נחשבים כאחד לענין נאמנות, מכל מקום רשאים הם לשמש גזברי צדקה, מפני שלענין זה אף אדם אחד נאמן.

שואלת הגמרא: מַאי שְׁרָרוּתָא – מה היא ה'שררה' על הציבור' בגביית הצדקה. משיבה הגמרא: דְּאָמַר רַב נַחְמָן אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהּ, לְפִי שֶׁמְּשַׁמְּשִׁנִּין עַל הַצְּדָקָה – שיכולים גבאי הצדקה ליטול משכון מנכסי בעל הבית כדי לכופו לתת לקופה של צדקה, וַאֲפִילּוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת, ואין בעל הבית יכול לטענן שטרוד הוא בהכנות לשבת, ולפיכך נחשבת גבייה זו כשררה.

מקשה הגמרא: אֵינִי – האם כך הוא הדין, שממשכנים על הצדקה, וְהָא כְּתִיב בנביא (ירמיה ל ב) 'וּפָקַדְתִּי עַל כָּל לְחָצָיו' – הקב"ה מבטיח שישלם גמול לכל מי שדוחק ולוחץ לעם ישראל, וְאָמַר רַב יִצְחָק בַּר שְׁמוּאֵל בַּר מַרְתָּא מְשַׁמֵּיהּ דְּרַב, וַאֲפִילּוּ עַל גַּבֵּאֵי צְדָקָה הלוחצים את העם לקיים מצות צדקה. ואיך אמרו כאן שרשאים הגבאים למשכן על הצדקה. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא שנינו שממשכנים, היינו דְּאָמִיד – בעשיר, ואילו הָא שאמר רב שאפילו גבאי צדקה אסור להם ללחוץ, היינו באדם דְּלֹא אָמִיד – שאינו עשיר, שאין ראוי ללוחצו. וּכְפִי הָא – וכפי המעשה שהיה, דְּרַבָּא אַכְפֵּיהּ [–כפה] לְרַב נָתָן בַּר אָמֵי שהיה עשיר גדול, וְשָׁקִיל מִינֵּיהּ – ונטל ממנו בעל כרחו אַרְבַּע מֵאָה זוּזֵי לְצְדָקָה.

הגמרא עוברת לעסוק בשכר גבאי הצדקה לעתיד לבוא: נאמר (דניאל יב ג) 'וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וגו' וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד'. דורשת הגמרא, ('הַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ') זֶה דַּיָּין שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ שיזכה להזהיר כזוהר הרקיע. 'וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד' אֵלּוּ מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת, שהם 'מצדיקי הרבים' בכך שמלמדים ומחנכים את התינוקות בדרך טובה, ובשכר זה יזכו להזהיר ככוכבים.

בְּמַתְנִיתָא תָּנָא – בברייתא דרשו פסוק זה באופן אחר, 'וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ' זֶה דַּיָּין שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וְנִכְנְסוּ בְּדָבָר שאף הם יזכו להזהיר כזוהר הרקיע. 'וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד' אֵלּוּ מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת, שהם 'מצדיקי הרבים' בכך שמלמדים ומחנכים את התינוקות בדרך טובה, ובשכר זה יזכו להזהיר ככוכבים.

בְּגוֹן מַאן – מה היא הדוגמא למלמד תינוקות במסירות ונאמנות, שיזכה להזהיר ככוכבים. אָמַר רַב, בְּגוֹן רַב שְׁמוּאֵל בַּר שִׁילַת שהיה מלמד תינוקות בנאמנות. כפי שלמדים אנו מן המעשה דלהלן, דְּרַב אַשְׁכְּחֵיהּ – מצא לְרַב שְׁמוּאֵל בַּר שִׁילַת דַּהֲוָה קָאֵי בְּגִינְתָא – שהיה עומד בגינה, אָמַר לֵיהּ רב לרב שמואל בר שילת, וכי שְׁכַר־קְתֵיהּ לְהֵימְנוּתָךְ – וכי עזבת לנאמנותך, שהיית רגיל לישב תמיד על גבי התלמידים וללמדם, ואילו עכשיו עזבתם לבד. אָמַר

המשך בעמוד קיד

לֵיהּ רב שמואל לרב, הָא תְּלֵיסַר שְׁנִין דְּלָא חֲזֵיָא לִי – הרי שלש עשרה שנה שלא ראיתי כלל את גינתי וְהַשְׁתָּא נַמִּי - וגם עכשיו דַּעֲתַאי עִלָּוֵיהוּ – דעתי על התינוקות לזרזם מהמקום שאני עומד בו.

מבררת הגמרא: וְרַבָּנַן – תלמידי החכמים העוסקים בתורה תדיר, מַאי – לאיזה אור יזכו הם. אָמַר רַבִינָא, עליהם נאמר (שופטים ה לא) 'וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ' וגו', שאור זה עדיף מכל האורות.

תָּנוּ רַבָּנַן, גַּבְּאֵי צְדָקָה אֵינָן רַשָּׁאִין לְפָרוֹשׁ זֶה מִזֶּה, ולגבות כל אחד בפני עצמו, מפני החשד, שלא יאמרו שדעתו לגנוב, אֲבָל פּוֹרֵשׁ זֶה לַשַּׁעַר וְזֶה לַחֲנוּת, ובלבד שיהיו שניהם נראים כאחד, בין ליושבי השער בין ליושבי החנות.

וכן, גבאי צדקה שמָּצְאָה מָעוֹת בַּשּׁוּק, לֹא יִתְּנֵם בְּתוֹךְ כִּיסוֹ, אֶלָּא נוֹתְנָן לְתוֹךְ הָאַרְנָקִי שֶׁל צְדָקָה, וְלִכְשֶׁיָּבֹא לְבֵיתוֹ יִמָּלֵם מן הכיס, ולא יטלם בשוק לעצמו, שלא יאמר הרואה, שמעות של צדקה הוא נותן לתוך כיסו. וּכְיוֹצֵא בּוֹ, אם הָיָה גבאי הצדקה נוֹשֶׂה בַּחֲבֵירוֹ מָנֶה [–שהיה חבירו חייב לו מנה] וּפָרְעוֹ בַּשּׁוּק, לֹא יִתְּנֶנּוּ הגבאי לְתוֹךְ כִּיסוֹ, אֶלָּא נוֹתְנָן לְתוֹךְ אַרְנָקִי שֶׁל צְדָקָה וְלִכְשֶׁיָּבֹא לְבֵיתוֹ יִטְּלֵם.

תָּנוּ רַבָּנַן, גַּבְּאֵי צְדָקָה שֶׁאֵין לָהֶם כעת עֲנִיִּים לְחַלֵּק, וצריכים הם לצרף את פרוטות הנחושת שבידם כדי שלא יחלידו, ולקחת בהם דינרי כסף, פּוֹרְטִין לַאֲחֵרִים, וְאֵין פּוֹרְטִין לְעַצְמָן כדי שלא יחשדום שפורטים לעצמם בזול. וכן, גַּבָּאֵי תַּמְחוּי שֶׁאֵין לָהֶם עֲנִיִּים לְחַלֵּק ועליהם למכור את המזון כדי שלא יתקלקל, מוֹכְרִין לַאֲחֵרִים וְאֵין מוֹכְרִין לְעַצְמָן כדי שלא יחשדום שמוכרים לעצמם בזול.

מָעוֹת שֶׁל צְדָקָה, אֵין מוֹנִין אוֹתָן שְׁתַּיִם [שְׁתַּיִם] אֶלָּא אַחַת אַחַת כדי שלא יחשדו בגבאי שנוטל שתים ומונה רק אחת. וטעם כל דינים אלו, משום שנאמר (במדבר לב כב) 'וִהְיִיתֶם נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל' וגו'.

אָמַר אַבָּיֵי, מַרְיֹשׁ לֹא הָוֶה יָתִיב מַר – מתחילה לא היה יושב רבה אַצִיעֵי דְּבֵי בְּנִישְׁתָּא – על מחצלות של בית הכנסת שנקנו מקופה של צדקה, כיון שסבר שאסור לקחת ממעות הקופה ולקנות עמם צרכי ציבור, אך כֵּיוָן דְּשָׁמְעָה לָהָא דְּתַנְיָא – כיון ששמע מה ששנינו בברייתא (לעיל) שרשאים בני העיר להשתמש במעות הקופה 'וּלְשַׁנּוֹתָהּ לְכָל מַה שֶּׁיִּרְצוּ', הָוֶה יָתִיב – היה יושב על אותם מחצלות.

אָמַר אַבָּיֵי, מַרְיֹשׁ הָוֶה עָבִיד מַר – מתחילה היה עושה רבה, תְּרֵי כִּיסֵי – שני כיסים לצדקה, חַד לְעָנֵיי דְּאַלְמָא וְחַד לַעֲנֵיי דְּמָתָא [-לעניי העיר], שכן סבר שאסור ליטול מעות מקופת עניי העיר ולחלקם לעניי העולם, כֵּיוָן דְּשָׁמְעָה לָהָא דְּאָמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל, לְרַב תַּחֲלִיפָא בַּר אַבְדִּימִי, 'עָבִיד חַד כִּיסָא – יכול אתה לעשות כיס אחד לצרכי כל העניים, בין לעניי העיר ובין לעניי שאר העולם,